

Rapport från lättvandrad naturguidning från Långsjön till Tyresö-Flaten den 12 oktober 2021

Martina Kiibus

21 personer deltog. Vi testar att ha 30 som max nu med de lättade restriktionerna och det var närmare 30 anmälda, men det blev ett par sena avhopp pga förkylningar. I och med att vi kan ta in flera nu, så har jag också vågat marknadsföra guidningarna lite bredare igen, bland annat i Mitt i Tyresö. Vilket gav resultat! Nästan hälften av deltagarna var nya. En kvinna som kom med permobil var med första gången på den tillgängliga guidningen i Barnsjön förra veckan och blev så glad när vi konstaterade att hon nog skulle kunna klara även denna guidning. Information via Mitt i Tyresö, Evenemangskalendern, biblioteket, hemsidan, vänner och program från tidigare guidningar.

Vi utgick från Skälsätra, busshållplats Liljegränd och vandrade längs Långsjön, Gammelström, Lillsjön och Tyresö-Flaten; delar av Tyresåns sjösystem. Det var en fin oktoberdag och en härlig tur. Skälsätra, busshållplats Liljegränd och vandrade längs Långsjön, Gammelström, Lillsjön och Tyresö-Flaten; delar av Tyresåns sjösystem.

Från busshållplatsen gick vi ner till Långsjön och Täppudden, den lilla udden vid Täppvägen. Berättade om dagens första sjö, Långsjön och Tyresåns sjösystem och det samarbete som finns mellan de kommuner som omger sjösystemet. Och så pratade vi om fortet som finns på udden och som är en del av den gamla korvlinjen, som uppfördes i början av 1900-talet. Vi stod först på hällen så att man skulle kunna se den korvliknande formen uppifrån, sen fick de som ville gå in och utforska själva fortet, en och en så att det gick att hålla avstånd. Det tog lite tid men jag ville att alla skulle få en chans att utforska fortet. Fast i princip alla var Tyresöbor hade bara två av deltagarna varit där tidigare (på mina guidningar...).

Så gick vi vidare in i skogen, stannade vid en grovstammig gran som var full av ananasgaller, en gallbildning som orsakas av den lilla granbarrlusen. Pratade också om att granar behöver bilda mykorrhiza med olika svamparter, dvs ett slags underjordiskt samarbete där deras rötter kopplas samman och byter mineraler och näringsämnen med varandra. Ganska ny forskning har också visat att träden kan kommunicera med varandra via mykorrhizan. Blir det till exempel ett angrepp av granbarkborre så kan granen skicka ut varningar till granarna runt omkring så att de sätter igång och producerar skyddsämnen. Ett sätt att skapa flockimmunitet! Tycker det är så fascinerande att tänka att det är som ett underjordiskt nätverk under våra fötter, ett skogens WWW = Wood Wide Web. Det tar ett tag att utveckla mykorrhizan, så det kräver äldre skogar för att den överhuvudtaget ska finnas. Pratade också om det blivande Barnsjöreservatet. Och om gammelskogen och mykorrhizan som viktig kolsänka.

Vi fortsatte till några grovstammiga tallar och jämförde tallens och granens olika ekologiska nischer. Och den mellanartskonkurrens som råder mellan dem som gör att tallen trängs ut till de miljöer där granen inte kan växa. Pratade om att det är så dynamiskt i naturen, det står liksom inte still och det är det och alla ekologiska samband som är så fascinerande. På marken var det fullt av döda träd, så jag berättade om hur värdefullt det är med döda träd för att skogen ska leva, hur många insekter och svampar och andra arter som behöver döda träd.

Vid nästa stopp tittade vi på olika mossor och lavar. De mossor vi tog upp var cypressfläta, vägg-, hus-, kvast- och björnmossa. Berättade om hus- och väggmossans samarbete med kvävefixerande bakterier som fångar in kvävgas från luften och omvandlar det till

kvävenäring. I mossan växte det bägar- och pigglavar. Också en härlig plats där vi dröjde oss kvar en stund.

I en slänt ner mot vattnet växte det flera stora hasselbuskar. Visade hur man kan känna igen hassel på de mjuka lite ludna bladen, dess strutformiga växtsätt och dess hängen. Berättade om de små blommorna som dyker upp i vår, dvs det lilla stjärnformade märket som sticker upp ur knoppen och som är ett av de finaste vårtecknen. Och så pratade vi om varför hasselnötter inte ingår i allemansrätten och varför det ibland bara är ett tomt skal kvar när man plockar nötter.

Vi gick ner till en liten sandstrand och tog fikapaus. Mittemot fikaplatsen är det en bäverhydda, så jag berättade om bäverns ekologi, att den faller som mest träd nu på hösten för att bygga upp ett vinterförråd och om vilken ekologisk nytta den gör när den skapar våtmarker. Något som vi har en brist på i vårt landskap. Våtmarker är så viktiga ur många olika aspekter, dels biologisk mångfald, dels vattenbalans och dels är de viktiga kolsänkor.

Efter fikapausen pratade jag om sprickdalslandskapet och läste en strof ur Selma Lagerlöfs Nils Holgersson där hon så målande beskriver det ständiga ombytet och hur sjöar smalnar av till åar och åar vidgas till sjöar.

Vid en bävergnagd björkstubbe var det fullt av plattickor. En ticka som är platt och brunaktig på ovansidan och vit på undersidan, men svartnar om man drar med en nagel i det vita. Jättefin! Pratade om att många svampar ju lever i symbios med träden genom mykorrhiza, medan de flesta tickorna kan vara parasiter eller framför allt saprofyter, dvs lever av döda träd. Så att se en mångfald tickor vittnar om att skogen är gammal och är ett tecken på skogens höga naturvärden. Stubben kläddes också av cypressfläta och i mossan växte filtlavar; svarta platta lavar som är håriga på undersidan, som en filt.

Sen fortsatte vi längs gångvägen till Gammelström, där sjön smalnade av till en å. En å som kantas så fint av alrötterna, som stabiliserar stränderna och motverkar erosion. Nästan som ett mangroveträsk, man behöver alltså inte flyga till Thailand eller Vietnam för att få mangrovekänsla, det räcker med att ta sig till Gammelström!

Vi tog en liten lov in i Tyresta, till ett stort bestånd sårlåka, en raritet som är en indikatorart för lundar och skogar med mullrik jord. Sårlåka har använts som sårmedel då man gjorde en dekokt på bladen. Det har samma aktiva substans som fluglarver som man fortfarande använder inom sjukvården mot svårläkta sår. I skogen vid sårlåkan växte det en hel del bräkenmossa, en jättefin liten mossa med genomskinliga småblad.

Det var så roligt för deltagarna gick verkligen igång på alla mossor och tickor. Stannade upp och fotograferade och tittade nära. En av deltagarna sade till mig: ”Martina, du måste bli glad när du ser det här! Din pedagogik har verkligen lyckats!”. Och ja, jag blev jätteglad. Att de kunde dela min fascination för de små skönhetserna och se mångfalden och livet i skogen.

Vi vände tillbaka mot Gammelström och stannade vid en jättefin mossklädd stubbe. Invid den bredd filtlaven ut sig i mossan. Och själva stubben är alldeles mörkgrön av björnmossa, björnmossa som Linné tyckte var som de finaste sängkläder. I björnmossan lyste harsyran ljusgrön och här växte också bräkenmossa.

På en gammal al växte det fullt av altickor, en ticka som är typisk för gamla försvagade eller döende alar och som växer som i konsoler på varandra.

Vi gick tillbaka till gångvägen och så kom vi till nästa sjö, Lillsjön. Nu hade alltså ån vidgats till en sjö igen. Här växte det pors i strandkanten som deltagarna fick dofta på. Utanför porsen ståtade säven i rostbruna höstfärger. Säven är ett halvgräs, vars mærg har använts som nödbröd. Den lite svampiga mærgen gör också att stråna blir lätta och kan flyta, enligt Linné användes de som simdynor. Vi tittade också på brakved som har fina höstfärger på sina blad med tydliga bladnervor och olikfärgade bär. Namnet kommer av att veden är rätt skör, att den brakar lätt. Kolet från brakvedens ved har använts till att göra krut, som ju också brakar. Och – för att fortsätta på samma tema – barken har använts till laxermedel... Brakveden är en viktig värdväxt till citronfjärilens larver. Pratade om att om vi ska gynna våra pollinatörer så räcker det inte med att se till att det finns blommor som de gillar att pollinera, det måste också finnas mat till deras larver.

En knäckt gran var översållad av klibbticka, ytterligare en ticka som är lite orangebrun och har ljusare tillväxtzoner. Den pressar ut vatten från granarna och stressar på så sätt träden så att de till slut bryts av en bit ner och skapar fina högstubbar. Det här gör att man ibland kan se som vattendroppar på klibbtickorna vilket man kunde på en del av dessa tickor. Så otroligt fina, glimrade som diamanter i solen. Återigen kom alla kameror fram, det gick knappt att gå vidare därifrån! Klibbticka är en nyckelart som gynnar många andra svampar och insekter. Det finns många insekter och svampar, ofta ovanliga arter, som är beroende av att det finns klibbticka i veden. Att få se träd som inte dött av motorsågen utan som knäckts, dött av svampangrepp eller av ålder är en så härlig syn. Det tar tid att bygga upp den fauna och flora som är knuten till de döda träden. Man måste komma ihåg att biologisk mångfald tar tid.

Vid foten av ännu en grovstammig gran var det tydliga spår av ekorre som hade ätit av grankottar. Hade med ”Spårboken” och visade hur man kan se vem som har ätit av grankottarna; ekorre, skogsmus, större hackspett eller korsnäbb.

Nu var vi framme vid nästa sjö, Tyresö-Flaten, en av de djupaste sjöarna i Tyresåns sjösystem. Som kantades av ett par grova aspar med klargula löv som darrade i vinden. Berättade att är hem till så många olika arter, 600 olika slags mossor, lavar, svampar och insekter. Det är bäverns favoritmat och i och med att den murknar i så unga år så blir den också utmärkt boträd till många fåglar. Aspen får också så fina höstfärger. På många av löven är det som gröna fläckar. De orsakas av den lilla aspgallsdvärgmalen som lägger sina ägg i bladskriften och sen minerar larverna längs någon bladnerv och skapar en så kallad fläckmina. På något sätt gör det troligen så att kapillärerna i bladet stryps och trädet inte kan dra in klorofyllet inför vintern utan den gröna färgfläcken blir kvar.

Fortsatte till en ek och pratade om att eken kan hysa mer än dubbelt så många arter under sin livstid jämfört med aspen. Och allra flest när den är ett så kallat rikmulmsträd, dvs när det är gott om mulm inne i eken. Visade den härliga mulm som fanns inne i eken vi stod vid. Mulm är som ett pulver som är ved som passerat skalbaggnas magar.

Invid eken växte flera enar. Vars taggiga barr är ett skydd mot bete. Pratade om enbären och hur hela busken använts och används. Visade också de små gallbildningarna klibb som orsakas av den lilla engallmyggan.

Vi gick ner till det fina beståndet kattfot som växer på en häll vid sjön. De har ju blommat över för längesen men de fina bladen är kvar, med sina gråludna undersidor som hindrar avdunstning. Bladen är tryckta till marken som ett sätt att skydda sig mot bete eftersom det är svårt för korna att komma åt bladen då. Kattfoten har minskat i takt med att våra beteshagar minskat, så det är alltid en lika kär syn att få se kattfot.

Fortsatte till en björk-högstubbe som var full av fnösketickor. Förr var de viktiga när man skulle göra upp eld, man har hittat fnösketickor i gamla stenåldersutgrävningar. På flera av fnösketickorna var det hål av jättesvampmal en rödlistad fjärl som lever i fnösketickor. Den är en signalart som indikerar ganska orörda gamla löv- eller blandskogar.

Gick vidare till en fin grovstammig vriden torraka. Flera av deltagarna sade spontant: ”Åh, vad den är full av hål och liv!”. Hål av olika vedlevande insekter och större hackspett som letat efter mat. Vi tittade lite närmare på hålen av brun barkbock, en långhorning som gör ganska stora rundovalå hål längs med fiberriktningen på framför allt relativt nydöda tallar och någon vedstekel som gör stora runda hål. När honan lägger ägg så skickar hon med svampsporer med ägglägningsröret så att svampen kan bryta ner veden så att hennes larver får mat. I ett av hålen var det ett litet trattformat nät som gjorts av en huggormsspindel.

Avslutade med att läsa Tage Danielssons ”Här står nu en höstdag” som jag tycker passar så bra en dag som denna. Deltagarna var så nöjda och tyckte det varit helt underbart! Att det var så fin natur och så roligt att få namn på alla tickor, mossor och lavar, att få upptäcka alla detaljer och sådant som man annars bara går förbi. En av de nya deltagarna sade att det gav mersmak.